

Evolucija i sloboda

- 150 godina „Porijekla vrsta“ -

Već skoro deceniju se i teorijski bavim problemima Evolucione ekonomije i antropološkim aspektima razvoja ekonomske misli.

Na to me je navelo proučavanje i praktični rad na tranziciji počevši od tzv. Mikulićeve komisije za promjenu ekonomskog sistema (1989) i moje članstvo u Vladi Anta Markovića, gdje sam bio zadužen za privatizaciju i preduzetništvo!

Da li su moguće brze promjene? Da li je šok terapija najbolji način promjene? Da li je tržišna stihija poguba po razvoj? Zar država, kao Bog, ne treba sve da stvara i reguliše? I upravo ta pitanja, na prvi pogled prakseološka, odvela su me (bolje reći vratila) u vode evolucije i antropologije. Kako su nastale neke institucije? Kako nastaju nove institucije? Kako nastaju zakoni? Da li nam čitanje Čarlsa Darvina može pomoći u shvatanju nekih megaprocesa u društvu, u ekonomiji, politici? Knjiga „Porijeklo vrsta“ u mjeri koliko sam je kao ekonomista mogao razumjeti, uz nekoliko rasprava sa profesorima biologije i jednim antropologom iz Londona, mi je dala neke ideje! Knjiga „Porijeklo vrsta“ Čarlsa Darvina izašla je 1859. godine, što znači tačno prije 150 godina? Jubilej! Zato sam htio da iz zahvalnosti prema toj knjizi i njenom autoru ovu kolumnu posvetim podsjećanju na ovu teoriju i snažne konsekvence koje je ova knjiga imala na razvoj naše misli i ljudske civilizacije uopšte!

„Prepišimo zakone iz razvijenih zemalja! Ne izmišljajmo toplu vodu!“ To je nešto što često čujemo! U tome „prepisivanju“ vidimo rješenje! Možda sam prije dvije decenije bio veoma „zaljubljen“ u ovu maksimu! Danas manje! Svaki zakon je proizvod evolucije, društvenih okolnosti u dugom periodu i različitih kulturnih obrazaca i obrazaca načina razmišljanja. Sve je očiglednije da se potvrđuje teza da ako ljudima propižete prepisani zakonski okvir, oni će se ljudi ponašati kao „Pavlovljevi psi“ – odmah će na to reagovati! Ili će ragovati samo na okvir koji je evolutivno i kulturno prihvatljiv! Zar nas tranziciona praksa ne opominje na to? Zašto je kod „evropskih“ zakona uvijek problem njihova primjena? Da li tu, npr.kultura, igra ulogu? Da li se sjećamo basne o žabi koja je molila orla da je nauči da leti! Kako je žaba završila svoj let?

Mislim da teorija evolucije može da pomogne u razmišljanju i o ovim problemima. Možda će mnogim čitaocima ova dilema izgledati kao suviše banalno i nedostojno razmišljanje. Upravo tako je dočekana i Darwinova knjiga. Tako je T.H. Huxley, koji je poslije Darvina nastavio rad u ovoj oblasti rekao: „Kako je glupo da se toga niko nije prije dosjetio!“. Knjiga

je bila ne samo revolucionarna, već pisana jednostavnim jezikom, kakav je bi i sam Darwin. Knjiga je bila odmah prihvaćena i rasprodata u prvoj godini izdavanja.

Knjiga „Postanak vrsta“ je odgovor na dilemu: da li je svijet stvoren od Boga (stvaraoca svega) ili je svijet stvoren postepeno, materijalnim procesom. Odnosno, **model stvaranja** postulira da su svi bazični životinjski i biljni tipovi (stvorene vrste) dovedene u postojanje djelovanjem jednog nadprirodnog stvoritelja koji je koristio posebne procese koji danas nisu operativni!

Evolucioni model je teorija da su se sva živa bića pojavila materijalnim evolucionim procesom iz jedinstvenog izvora, koji se opet i sam uzdigao sličnim procesom iz mrtvog, beživotnog svijeta! Neki ovu teoriju nazivaju i „model ka čovjeku“ teorije evolucije.

Ako se za trenutak vratimo ekonomiji, onda bi ta dilema mogla biti dilema između **Države** (Boga) i **tržišta** (evolucija)!

Opšteprihvaćeno je da je Čarls Darwin tvorac teorije evolucije! Ipak, to nije sasvim tačno. U mnogim specijalističkim knjigama kao tvorac ove teorije pored Darvina se pominje njegov zemljak, Alfred Wallace. Na ovom posebno insistira Jakob Bronovsky. Po Bronovskom obojica su imali određenu naučnu podlogu, ali „duboko u srcu bili su ljubitelji i poznavaoi prirode“. Darwin je studirao medicinu u Edinburgu, dok mu njegov otac, bogati ljekar nije predložio da postane sveštenik i poslao ga u Kembridž! Wallace, čiji su roditelji bili vrlo siromašni i koji je napustio školu kad mu je bilo 14 godina pohađao je kurseve na Radničkom univerzitetu u Londonu, radeći istovremeno kao geometar.

Zaista nam je teško zamisliti da jedan sveštenik ili geometar, koje danas često sriječemo na ulici, mogu biti nosioci neke tako revolucionarne ideje kao što je u to vrijeme bila ideja evolucije! Da li to znači da velike ideje nisu rezervisane samo za odabrane naučnike u kulama od slonovače? Da li je možda neka velika ideja i u glavama čitaoca ovog teksta? Da li se možemo osloboditi straha od sebe i vjere da su veliki poduhvati samo svojina mitskih ljudi, da su toliko daleko od nas?

Svakako, da bi ljudi otkrili sebe potrebne su i šire, tzv. društvene okolnosti. U 18. i 19. vijeku kada nastaje biologija kao nauka biolozi su bili i gospoda viktorske Engleske! Oba tvorca evolucije su živjela u kulturnoj sredini u Engleskoj za vrijeme vladavine kraljice Viktorije! U to vrijeme država je posebno ulagala u istraživanja prirode, projekte posmatranja ptica, posmatranju insekata, biljaka i sl...

Zamislite čime se bavila država i jedna od najvećih ličnosti engleske istorije?

Darvin se sa manje od 20 godina ukrcao na brod koji je trebao da istražuje obale Južne Amerike. U tome mu je pomogao profesor botanike, iako se Darwin nije oduševljavao botanikom, već sakupljanjem insekata. Darwin je na brodu proveo 5 godina. Njegova ljubav prema posmatranju prirode, ptica, insekata, cvijeća, koju je osjećao u svom selu, sada se pretvarala u strast!

Zar strast (posvećenost ideji i poslu) nije ključ svakog uspjeha i u svakodnevnom životu svakog od nas?

Iz te strasti koja je bila pogonska energija njegovog razuma, proizilazi ideja da se vrste razvijaju u različitim smjerovima tek kad žive izdvojeno - vrste nisu nepromjenjive! Nisu zauvijek date od stvoritelja!

On je napisao tu svoju teoriju negdje oko 1840.godi ne (negdje oko te godine Njegoš piše „Gorski vijenac“). Međutim, nije imao hrabrosti da je objavi! Osjetio je da će biti kritikovan. On je želio da se knjige objava poslije smrti! Želio je da ne bude kritikovan dok je živ, a da poslije smrti bude slavan! Jedna jednačina sa dvije nepoznate! Nerješiv sistem!

Zar nas ne podsjeća na karakter ljudi iz Crne Gore – biti bezgrešan, da vas svako voli i da budete slavni!? Ni Njegoš nam nije dovoljna opomena da je to skoro nemoguće!

Ipak, „tržište“ je natjeralo njegov karakter da evoluirao! Zapravo, ovo djelo bi možda zauvijek ostalo neobjavljeno, da jedan drugi čovjek, sasvim različit od njega nije došao do gotovo istovjetnih iskustava i misli koje su pokrenule Darvina! „Taj je čovjek zaboravljen, ali značajno figurira u teoriji evolucije prirodnim odabiranjem“, piše Bronovski.

Radi se o **Alfred-u Wallace-u** koji je živio u porodici Dikensovske istorije, za razliku od Darvina koja je bila stabilna i monotona!

„Da mi je otac bio bogat, nikada ne bih došao do ovih saznanja, jer ne bih bio primoran da se radi zarade za život otisnem u nepoznate šume Amazona sa ciljem da posmatram prirodu i živim od prodaje svojih zbirki.“, piše Wallace. Nakon povratka iz šuma Amazona, zaposlio se kao geometar, jer za taj posao nije tražena fakultetska diploma. Ovaj posao mu je bio povezan sa životom u prirodi! Radeći, istraživao je i pisao! U svojoj 25. godini napušta posao geometra i posvećuje se poslu prirodoslovca – bilo je to neobično viktorijansko zanimanje. Morao se, naime, izdržavati sakupljajući različite uzorke izvan Engleske i prodavati ih muzejima i sakupljačnicama u Engleskoj!

Zar ovo nije vrsta današnjeg modela PPP (Private Public Partnership)? Istina, ne postoje podaci da je Wallace svoje zbirke prodavao državnim muzejima na bazi raspisanih tendera!

Ovo zanimanje ga je odvelo do Južne Amerike, do Amazona! „Ono što moram priznati jeste da je tropska vegetacija znatno bogatija vrstama i raznolikim oblicima od vegetacije umjerenog pojasa.“, piše Wallace.

Živio je i među Indijancima i otkrio da su oni posve drugačiji od bijelaca, da je njihov život okrenut ka samoodržanju i bio potpuno usklađen sa prirodom“ Indijance je zaposlio da mu sakupljaju trave i bilje – i tako je došao do desetina novih vrsta!

Šta je prouzrokovalo toliku raznolikost, toliku sličnost u oblicima, a različitost u pojedinostima! I njega je kao Darvina zadivila različitost bliskih vrsta, te se i on pitao kako je do toga došlo!

Wallace se vratio iz tropskih područja uvjeren, kao i Darwin, da srodne vrste vuku svoje porijeklo iz istog korijena! Ipak, Wallace nije još mogao da to objasni, iako je to Darwin već bio napisao u svojoj neobjavljenoj knjizi! Wallace šalje svoj tekst Darwinu!

Da li je Darwin pretrnuo kada je dobio tekst od njemu nepoznatog prirodoslovca, koji je bio sažetak onoga što je on već pronašao i napisao? Mora da mu se svijet prevrnuo od iznenađenja!

San o mirnom životu i slavi poslije smrti je nestao! Zaista, Darwin je bio čovjek koji nije imao hrabrosti da se suprotstavi javnosti (mišljenju većine)! Koliko je tome doprinijela njegova žena, koja je bila sblažnjavana njegovim otkrićima i sa snobovskim prezrenjem ih je odbijala, teško je reći!

Dok je Darwin razmišljao da li da ili ne objavi knjigu prije Wallacea, Wallace je bio na Malezijskim ostrvima i tako i sam došao do istog rezultata dok kojeg je došao i Darwin:

„Upitao sam se zašto neke životinje uginu, a neke ne! Odgovor je bio jasan! Najsposobnije ostaju u životu! Bolestima odolijevaju oni najzdraviji, neprijateljima – najjači, najbrži i najlukaviji; gladi – najbolji lovci i životinje sa najboljom probavom i tome slično!“ , piše Wallace.

Tako se rodila ideja o opstanku najprilagođenijih! Tako su Darwin i Wallace došli do zakona prirode kojim se rješava porijeklo vrsta!

Darvin je i dalje neodlučan da objavi knjigu. Dilemu rješavaju prijatelji i oba teksta, Darwinov i Wallace-ov objavljuju u Kraljevskom društvu.

Kako je došlo do toga da Darwin kaže da je Wallace bio velikodušan i plemenit (jer je odustao) i da on objavi knjigu „Postanak vrsta“, a time i preuzme očinstvo nad ovom teorijom, nije mi jasno!

U svakom slučaju teorija evolucije prirodnim odabiranjem bez sumnje je najveće pojedinačno naučno dostignuće 19. vijeka. Kada se slegla prašina od zaprepašćivanja, svijet je postao drugačiji jer je to bio svijet neprestane promjene.

Stvaranje nije statično kao što je to slučaj sa fizičkim procesima, nego se neprestano mijenja. Fizički svijet od prije milion godina isti je kao ovaj današnji, zakoni su im takođe isti. Ali svijet živih bića nije jednak – prije milion godina čovjek nije postojao! To znači da je evolucija posmatranje u jednom vremenskom isječku; evolucija je istinski tvorac svega izvornog i novog na svijetu!

Ipak, tako svi ne misle! Posebno crkveni krugovi! Preporučujem kontra knjigu „Krah evolucije“ Djuena Giša, mada je ona posebno u djelovima i suviše stručna. Ipak, daje jedan drugačiji pogled.

Ja, kao pristalica evolucije kao filozofije više nego kao nauke, razmišljam o ispravnosti teze da opstaju najprilagodljiviji! Pogotovu kada se ona primjeni na ljudsku vrstu! Da li bi se čovjek odvojio od životinjskog pretka da se, kao naš majmun-predak, kao zebra prilagodio okolnostima? Zebra se prilagodila okolnostima i zauvijek ostala zebra! Naš predak je, zahvaljujući umu, okolnosti prilagođavao sebi i tako prohodao i postao čovjek!

Da li bi zaista uspon čovjeka bio moguć da se naš daleki predak prilagodio klimatskim i drugim okolnostima?!

Da li je moguć uspjeh svakog od nas samo ako se kameleonski prilagođavamo okolnostima?!

Da li je uspjeh prilagođavati se ili mijenjati svijet oko sebe?